

Sprog i Norden

Titel: Språkvården och diskursnormerna
Forfatter: Olle Josephson
Kilde: Sprog i Norden, 2005, s. 81-96
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved teggenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i teggenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkvården och diskursnormerna

Olle Josephson

På Svenska språknämndens webbplats <www.språknämnden.se> finns en bred vänsterspalt med rubriker som man kan klicka på för att komma djupare i strukturen. Det finns en högerspalt med information om nyutkomna böcker från nämnden. På den stora ytan mellan dessa två spalter står det "Välkommen till Svenska språknämnden!" Strax därunder kommer rubriken "Aktuellt"; under den finns korta notiser om aktuella språkfrågor. Varför har Språknämndens webbplats det utseendet? Varför står inte alla länkarna att klicka på längst ned och de nyutkomna böckerna högst upp? Och varför finns inte den viktigaste nyheten längst upp till vänster som på förstasidan på en traditionell dagstidning? Ja, det är en fråga om text- eller diskursnormer, ämnet för denna artikel.

Språkvårdare som diskuterar normer brukar främst uppehålla sig vid lexikon, ortografi, fonologi och grammatik. Det är en nödvändig diskussion. Men förändringarna i språksamhälle och kommunikationsvillkor har nu nått därhän att det är hög tid att ge en plats i diskussionen åt diskursnormerna, d.v.s. normer på text- och samtalsnivå. I samhällen som de nordiska måste en mycket stor del av de vuxna medborgarna dagligen hantera diskursnormsproblem: Vad är rimlig formalitetsgrad i e-brevet till den okända kollegan på ett annat kontor inom samma koncern? Hur ställer man upp en kort rapport om den senaste veckans arbete? Vilka konventioner måste man känna till för att orientera sig rätt på en webbplats där man beställer varor? Hur genomför man ett bra utvecklingssamtal med barnens lärare?

Detta är språkfrågor som bekymrar många, och det vore konstigt om språkvården höll alldeles tyst om dem.

I den här artikeln ska jag därför på ett relativt allmänt plan ta upp hur diskursnormer växer fram, hur det argumenteras kring dem och vilka uppgifter de ställer organisationer som Svenska språknämnden inför. Till en början försöker jag relatera språkvårdens arbete med diskursnormer till dess andra uppgifter. Normbegreppet i denna artikel är relativt osofistikerat. Med *norm* avser jag ungefär *förväntat och accepterat beteende*, och *normering* innefattar alla de processer – spontana och planerade, explicita och implicita – som skapar normer. När instanser med någon form av samhällelig auktoritet uttryckligen rekommenderar en språklig norm (t.ex. en textnorm), kallar jag det *kodifiering*. Själva kodifieringen innebär egentligen att den normgivande instansen beslutar om en viss norm, t.ex. att Svenska språknämnden beslutar att i *Svenska skrivregler* rekommendera förkortningen *mnkr* för *miljoner kronor*, för att ta ett trivialt exempel. Den kan skiljas från hur samma instans förmedlar den kodifierade normen, t.ex. genom svar på e-brev eller en rekommendation på sin webbplats. Gränsen mellan dessa två uppgifter är dock otydlig, och båda får rymmas i begreppet kodifiering. Viktigast för att en kodifiering ska komma till stånd är normkällans auktoritet. Den behöver inte vara nationell som i fallet Svenska språknämnden. En språkansvarig på ett företag kan kodifiera vissa språknormer för företagets texter. Men den aktuella språkgemenskapen, lokal eller nationell, måste ha en överenskommelse om att auktoriteten i fråga har rätten att kodifiera.

Däremot skiljer jag alltså på faktisk norm och kodifierad norm, för att tala med Teleman (1979), eller internaliserad och fastslagen norm för att använda den terminologi som är vanlig i norsk diskussion (Vannebo 1980, Vikør 1988). Den internaliserade eller faktiska normen sammanfaller ofta med den kodifierade, men inte alltid. Textnormer är inte kodifierade i samma utsträckning som t.ex. ortografiska normer. (Teleman gör också den intressanta distinktionen mellan faktisk och

upplevd norm. För resonemanget i denna artikel är den dock inte så viktig.)

Språkvårdens tre områden

Vad avses egentligen med begreppet *språkvård*? I Sverige har frågan rests inom den så kallade Språkvårdsgruppen, ett samarbetsorgan för språkvårdande instanser som Språknämnden, Terminologicentrum, Svenska Akademien, Klarspraksgruppen, Sveriges Radio m.fl. Gruppen menade att om man ser till språkvård såsom den bedrivs i Sverige, eller möjligen borde bedrivas, kan man tala om tre olika verksamhetsfält: *ord- och grammatikvård*, *tal- och textvård* och *språkvalsplanering*. Med ett ordval som nog är mindre begripligt för allmänheten men bättre ansluter till internationell terminologi, skulle man kunna tala om *korpusplanering*, *diskursplanering* och *statusplanering*. Alla tre verksamhetsfälten måste beträddas för att språkvården ska fylla sin uppgift i vad man kan kalla ett mångspråkigt informationssamhälle. Gränserna mellan dem är långt ifrån knivskarpa. I ett inlägg som detta kan det dock vara idé att hårdra dem för att rensa i diskussionen. Därför ska jag försöka svara på tre frågor för vart och ett av fälten: Vad är objektet för verksamheten, d.v.s. vad vårdas? Vilka praktiska riktlinjer styr det dagliga arbetet? Vilken specialistkompetens krävs av den språkvårdare som deltar i verksamheten?

Objektet för ord- och grammatikvården (korpus) är, enkelt sagt, ortografi, grammatik och lexikon; också terminologiskt arbete måste räknas hit. Språket som system, eller en serie delsystem, kommer i centrum. Det utesluter inte diskurs-specifika hänsyn och bruksregler. ”*Tjej* och *kille* /.../ kan inte användas som normalord i nyhetsartiklar” skriver t.ex. Catharina Grünbaum i sin sammanställning av språkråd för Dagens Nyheter-skribenter (2001:156). ”Parentes används vid hänvisningar till författningsnummer /.../ I hänvisningen till antagna EG-rättsakter används parentes bara i förordningar.” står det i *Myndigheternas skrivregler* (2004:76). I båda fallen kodifieras

språkbruket bara för en speciell genre: nyhetsartiklar i en morgontidning respektive författningstext. Men i det ena fallet handlar det om en lexikal norm, i det andra fallet en ortografisk norm. – det är inte fråga om normer på text- eller samtalsnivå.

Objektet för text- och samtalsvården är genrer och kommunikationssituationer. En genre eller återkommande kommunikationssituation kan bland annat betraktas som ett redskap för samhandling (jfr Ledin 1996). Förutsatt att genrekännedom finns hos både sändare och mottagare, så är de, på ett allmänt plan, överens om det syfte sändaren vill uppnå (t.ex. informera om viktiga nyheter i nyhetsartikeln respektive reglera beteendet i en rättslig fråga i författningstexten). Ortografiska, lexikala och grammatiska normer är inte på samma sätt direkt kopplade till syfte och handling. Handlingsperspektivet innebär att de normer som kodifieras eller rekommenderas för texter och samtal är starkt relaterade till den typ av budskap som sändare och mottagare ska bli överens om. Några exempel: ”Skriv en sammanfattning av det viktigaste och placera den först på varje sida. Formulera huvudtanken i ett stycke eller ett avsnitt i en kärnmening och låt den inleda stycket eller avsnittet. Det kallas frontlastning och underlättar för den som använder hjälpmedel.” (Englund & Sundin 2005:17.) ”Betänkandet skall alltid innehålla en sammanfattning. Den ska innehålla de viktigaste resultaten (förslagen) som utredningen lett fram till och de delar som behövs för att man skall kunna förstå resultatet /.../. Det är ofta lämpligt att presentera resultaten (förslagen) i punktform.” (Kommittéhandboken). ”Man kan göra på många olika sätt när man avslutar ett samtal. Att sammanfatta ger en tydlig signal om att man närmar sig slutet: – Dina viktigaste argument är alltså att...” (Mehrens 1998).

Objektet för språkvälsplaneringen kan sägas vara olika domäner. I ett mångspråkigt samhälle krävs planering på olika nivåer för att man ska kunna använda exempelvis minoritetsspråk i en del myndighetskontakter, ovanliga modersmål i skolundervisning, svenska i högre forskning m.m. Kodifieringen får

här en innebörd som närmar sig ordets ursprungliga betydelse: olika former av lagstiftning är ett viktigt redskap.

Med **praktiska riktlinjer** avser jag inte överordnade mål och grundläggande principer för språkvården, utan snarare den tankefigur språkvårdaren stöder sig på när den ska lösa vardagsproblemen. De praktiska riktlinjerna för ord- och grammatikvården kan sammanfattas i lösenordet "Bruket och systemet!". Rekommendationer och kodifiering ska både vara förankrat i rådande bruk, i tal och skrift, och ansluta till svenskans struktur (om det nu är svenskan det gäller). Mestadels innebär det ingen konflikt. Ibland kan dock bruk och system dra åt olika håll. Först då uppstår språkriktighetsproblem, och det kan vara svårt att förena kodifierad och faktisk norm. Det påtagligaste exemplet i svenska är för närvarande s-pluralen. Kodifierad plural i SAOL för t.ex. *trailer* och *avokado* är *trailrar* och *avokado(e)r* medan s-plural är mycket vanligt i bruket, särskilt i tal. Språkvårdens avoghet mot den engelska pluralen beror inte på någon allmän purism utan på svårigheterna med bestämd form plural. Om det heter *flera trailers*, ska det då heta *de viktigaste trailersarna*? Systemet gör motstånd.

Mottot "bruket och systemet" är naturligtvis otillräckligt båda för att lösa åtskilliga kodifieringsproblem och för den dagliga rådgivning Svenska språknämnden utövar – särskilt som frågorna ofta rör diskursspecifika bruksregler av typen *tjej* och *kille* eller parenteshänvisningar. Molde (1979) nämner sju "underprinciper" för Språknämndens rådgivning. Hänsyn till systemet och hänsyn till bruket är två av dessa sju. De fem andra är maximal förståelighet, störningsfrihet, tolerans, effektivitet och ekonomi. Man kan dock ifrågasätta Moldes synpunkt att den "överordnade huvudprincipen" är "anpassningen till mottagaren". Endast mycket indirekt kan vanliga rekommendationer som att stava *mejl* och inte *mail*, att skriva *kärnkraftverk* och inte *kärnkraftsverk* eller att nationalitetsadjektiv inte ska skrivas med versal härledas ur principen om mottagaranpassning.

Däremot fungerar principen om mottagaranpassning utmärkt som praktisk riktlinje för text- och samtalsvården, kanske allra bäst för de skrivna texterna eftersom sändar- och mottagarrollerna är tydligast för dem. Man kan exempelvis uppsöka det så kallade Klarspråkstestet, ett analysinstrument för informerande text som utarbetats av språkvårdare inom regeringskansliet i syfte att varje skribent i myndighetsvärlden själv ska klara en enkel textanalys, se <www.regeringen.se/klarsprak>. Den första delen av detta test har just rubriken ”Mottagaranpassning” och rymmer de grundläggande frågorna om innehåll, budskap och perspektiv.

För språkvalsplaneringen kan riktlinjen snarast sammanfattas i slagordet ”Komplett språk!” Frasen *komplett språk* används då i den betydelse betänkandet *Mål i mun* (SOU 2002:27 s. 45–52) lägger i den: möjligt att använda i så många domäner som möjligt. Det har anmärkts att teoretiskt sett blir ett språk aldrig komplett: dels uppstår hela tiden nya domäner där det inte använts tidigare, dels kan ordet väcka den felaktiga föreställningen att det finns ett begränsat antal ord som gör det möjligt att nå det kompletta tillståndet. För en praktiskt arbetande språkvalsplanering är dock denna synpunkt av mindre betydelse.

Kompetensen, slutligen, är inte riktigt densamma för specialister inom respektive område. Det förtjänar att framhållas i en tid när språkvården, liksom så mycket annat, ställs inför ökade krav på specialisering och professionalisering. Experten på ord- och grammatikvård behöver specialistkunskaper inom strukturlingvistik, variationslingvistik (av sociolingvistiskt slag), lexikografi och språkteknologi – databaser och språk-kontrollprogram spelar ju en stor roll för rekommendationer och normering. Experten på text- och samtalsvård behöver veta mycket om textlingvistik, inklusive läsbarhetsforskning, om samtalsforskning och helst också om det som vid svenska universitet kallas medie- och kommunikationsvetenskap. Experten på språkvalsplanering måste vara väl insatt i den typ av språksociologi på makronivå som i anglosaxisk litteratur

brukar rubriceras *sociology of language* (den förknippas t.ex. med Joshua Fishman eller tidskriften *International Journal of the Sociology of Language*), men kan också behöva juridiska och statsvetenskapliga specialkunskaper.

Denna kompetensbeskrivning kan sedan för alla tre områden kompletteras med krav på ytterligare specialisering såsom särskilda kunskaper om andraspråksperspektiv eller skolans villkor.

Den här tredelningen av språkvårdens uppgifter stämmer inte riktigt med den som vanligen möter i internationell litteratur om språkvård, språkplanering och språkpolitik. Där talas mestadels om korpusplanering, statusplanering och tillägnelseplanering (*acquisition planning*; jfr t.ex. Cooper 1989, Ager 2001). Diskurs betraktas alltså inte som ett eget område. Skillnaden är nog ingen tillfällighet. De internationella modellerna bygger ofta på erfarenheter av att utveckla och implementera en standard för ett svagt kodifierat språk, många gånger i samhällen med låg läs- och skrivkunnighet och ett begränsat textbruk i den vanliga medborgarens vardag. Då blir text- och samtalsvård en underordnad uppgift. Men svenskan, liksom många andra europeiska språk, har sedan länge väl kodifierad ortografi, grammatik och lexikon; kodifieringen måste ständigt fortgå, men det kan ändå sägas handla om korrigeringar och kompletteringar av ett i stort sett färdigt verk. Däremot tar läsandet, skrivandet och det institutionaliserade samtalandet allt större del av medborgarnas vardag i anspråk.

Men också i samhällen som de nordiska kan nog de tre olika verksamhetsområdena för språkvård ha skiftande relativ betydelse. Den som använder ett språk med dominerande ställning i sitt språksamfund och med en mycket stabil kodifierad norm, får, relativt sett, oftare anledning att bekymra sig om genre- och textproblem än om ortografiska och grammatiska problem eller språkvälsproblem. Den som använder ett språk under starkt tryck från andra språk kan däremot snabbt få bekymmer med ordval, grammatik och även

med själva språkvalet. Om man arbetar med svensk språkvård i Finland borde följaktligen ortografi, grammatik och lexikon, liksom statusfrågor, vara en mer krävande uppgift än om man arbetar med svensk språkvård i Sverige eller finsk språkvård i Finland. I och med att trycket från engelskan ökar gentemot språk som danskan, svenskan (i Sverige) och finskan (i Finland), så borde dock ord- och grammatikvården och språkvalplaneringen bli mer omfattande också för dessa språk. Språkvårdens uppgifter växer på alla plan.

Normeringsprocesser på diskursnivå

Det är lätt att få syn på de kodifierade normerna för ortografi, ordval och i viss mån grammatik. De står där i Svenska Akademiens ordlista och i Svenska skrivregler och gäller för hela det svenska språkområdet. Text- och samtalsnormerna är inte lika synliga och inte nationellt förankrade i en särskild kodex. Men det pågår mycket starka normeringsprocesser, ofta med tydliga inslag av kodifiering. Jag ska nämna några instrument för denna process.

Omvärlden är full av *textmallar*. Större företag och institutioner har ofta mallar för brev, rapporter m.m. i sina interna databaser. På nationell nivå finns textmallarna i Officepaketet i Word. För exempelvis en genre som *meritförteckning* kan man i Officepaketet välja tre alternativ: professionell, modern och elegant meritförteckning. Skillnaden är bara en fråga om typsnitt. Man kan ställa sig tvekande till det underliggande budskapet att professionalitet, elegans och modernitet enbart är en grafisk fråga, men som helhet verkar mallen kunna ligga till grund för en effektiv och informativ meritförteckning. Det finns inget allvarligt att invända mot den. (Det skulle i så fall vara att *miljoner kronor* förkortas *mkr.*)

Officepaketet erbjuder också mallar för muntliga framföranden. Under rubriken "Framföra dåliga nyheter" kan man ta del av en disposition med sex huvudpunkter (och ett dussin underpunkter): 1) Vår situation, 2) Hur uppstod situationen?, 3)

Möjliga alternativ, 4) Rekommendation eller beslut, 5) Vision, 6) Sammanfattning.

Också denna mall förefaller förnuftig, på gränsen till det triviala. Men man skulle vilja veta hur mycket mallarna används och hur stort genomslag de har. Är Officepaketet kanske en av de viktigaste aktörerna i det tidiga 2000-talets språk- och texthistoria?

Floran av *handböcker* har naturligtvis stort inflytande på normerna. Genren kan ju ytterst spåras till 1700- och 1800-talets brevställare, men någon gång på 1980-talet börjar en väldig tillväxt av antalet böcker med råd om uppläggning och utformning av texter eller tal och samtal. Jag saknar överblick över alla dessa skrifter och deras eventuella betydelse för diskursnormerna – det vore en viktig uppgift för diskursforskningen att göra den kartläggningen. Men bara som smakprov kan man nämna några av de böcker som haft stort genomslag på svenskt språkområde. Siv Strömquists *Skrivboken* (1985) med hundra sidor om skrivstrategier och sjuttiofem sidor ”skrivregler på textnivå” har haft mycket stor betydelse i lärarutbildningar och kurser i praktisk svenska, d.v.s. för medvetenheten om textnormer inom utbildningsväsendet. Sören Larssons *Att skriva i tidning* (1985) har kodifierat journalistiska grundgenrer som nyhetsartikeln, reportaget och fackartikeln för flera generationer journaliststuderande. *Att skriva bättre i jobbet* av Barbro Ehrenberg-Sundin m.fl. (1995), som är en mycket använd bok främst inom offentlig förvaltning, inleds med sextio sidor ”Texten som helhet” och avslutas med femtio sidor ”Texttyper”; däremellan ligger, intressant nog, tjugofem sidor med rubriken ”Språket” – det underförstås alltså att dispositionsmodeller, perspektivval och styckestruktur egentligen inte är en språkfråga... *Klarspråk på nätet* av Helena Englund och Karin Guldbrand (1999), där grafiska och textuella råd är starkt integrerade, har troligen haft viss betydelse för professionella webbplatsers uppbyggnad och utseende de senaste åren.

Det är inte riktigt lika lätt att bland alla handböcker för samtal eller offentlig tal lyfta fram några särskilt viktiga. Retorikböcker av Kurt Johannesson (*Retorik eller konsten att övertyga*, 1990) och Göran Hägg (*Praktisk retorik*, 1998) har fått stor spridning, men de är lika mycket lärdomshistoria och samtidskritik som praktiska handböcker. David Pendletons *Konsultationen – kommunikationen mellan läkare och patient* (sv. övers. 1994) har lästs av tiotusentals läkarstuderande, men det rör sig om en väl avgränsad yrkesgrupp.

Någonstans mellan mallar och handböcker befinner sig *manualer* och *författarinstruktioner*. Man kan t.ex. nämna de vetenskapliga tidskrifter som föreskriver att en artikel ska disponeras enligt modellen Introduction, Methods and Materials, Results and Discussion (eftersom det alltid handlar om engelskspråkiga texter är den engelska beteckningen adekvat). Det är en stark genrekodifiering.

Också *enskilda personer med stor auktoritet* kan spela stor roll för normeringen. Det bästa aktuella exemplet jag känner till är Jakob Nielsen. Han kommer från Danmark men är verksam i USA; med viss tillspetsning kan han sägas vara den skandinav som i dag har störst betydelse för språklig normering. Nielsen är expert på gränssnitt och har bland mycket annat kallats "användarens skyddshelgon" (Englund & Gullbrand 1999:14). På sin webbplats <www.useit.com/jakob> redogör han för användarundersökningar och delar ut råd av typen "Usability is often enhanced when people can find follow-up transactions on the page where they conducted their first transaction. Conversely, usability is reduced if the original page contains no hint of what people might need to do at a later stage." (december 2004).

Webbplatserna aktualiserar också den normerande rollen hos *internationella organ och sammanslutningar*. Samarbetsorganisationen W3C (World Wide Web Consortium) ger riktlinjer för webbplatsers utseende. (De har nog på omvägar satt sina spår också på Svenska språknämndens webbplats, som nämndes inledningsvis.) Särskilt rekommendationerna för hur

man ska öka tillgängligheten för dem som har någon form av handikapp har stor spridning, och har t.ex. i princip övertagits av svenska myndigheter. I grund och botten samma roll, fast för helt andra slags texter, har naturligtvis de EU-organ som utfärdar riktlinjer för hur olika författningar, direktiv med mera ska struktureras.

Slutligen ska man inte glömma två traditionella normeringsinstanser: *skolan* och *språkvården*. I skolans svenskundervisning förmedlas mycket handfasta idéer om hur texter ska vara uppbyggda. Normerna är dock till stor del skolinterna och genomslaget begränsat. Det innebär att exempelvis att de tre genrer som Nyström (2000: 105–168) urskiljer som viktigast i gymnasiets skrivundervisning, berättelsen, recensionen och den utredande uppsatsen, uppvisar strukturella drag som mestadels saknas i motsvarande texter som tillkommit utanför skolvärlden. Man kunde kanske i den australiska genreskolans efterföljd önska sig mer explicit skolundervisning också om de textnormer som inte är skolspecifika (se Herzberg 1998 för en diskussion av frågan just i ett normperspektiv). Men de skolspecifika textnormerna är ofta väl anpassade till skolans kommunikationsbehov, och förhoppningsvis lär sig eleverna att åtminstone reflektera över diskursnormer.

Språkvårdinstitutionernas insatser som textnormerare är som sagt begränsade, åtminstone i Sverige. Ser man till *Svenska språknämnden*, så har den under 2000-talet publicerat ett tiotal artiklar i tidskriften *Språkvård* som på ett eller annat sätt handlar om diskursnormer (t.ex. Bengt Göransson, "Aldrig mer en paneldebatt" 2001/4, Anna-Malin Karlsson, "Lässtrategier vid webbtexter" 2002/4, Karin Milles, "Makten över mötet" 2003/4, Martin Ransgart, "Texten kräver helhetsgrepp" 2004/3). I Svenska skrivregler finns också några korta avsnitt om textnormer, särskilt om e-brev och webbtexter (2000: 53–57). Så mycket mer gör inte Svenska språknämnden. Däremot kan man peka på att myndighetsspråkvården, det som ofta kallas

klarspråksarbetet, på ett helt annat sätt är aktivt textnormerande (se ovan om klarspråkstestet).

Normeringsargumenten är som sagt ofta varianter av tanken om mottagaranpassning; i webbsammanhang är lösenordet ofta *tillgänglighet* eller *användarvänlighet*, men det betyder ungefär det samma. Två drag kännetecknar argumentationen. Det ena är den funktionellt kommunikativa inställningen: vad fungerar för effektiv kommunikation? ”Inled gärna dina texter med en sammanfattning av det viktigaste. Därigenom får de tilltänkta läsarna möjlighet att snabbt avgöra om texten berör dem, om de bör läsa den genast eller om de kan vänta tills de får mer tid. Om de bestämmer sig för att inte läsa mer än sammanfattningen, har de ändå fått reda på det väsentligaste.” (Ehrenberg-Sundin, s. 43). Det andra draget är benägenheten att referera till olika tester och experiment med läsar- eller lyssnarbeteende: ”The rewritten website scored 159 % than the original in measured usability” (www.useit.com/jakob).

Kombinationen av kommunikativ funktionalitet och vetenskaplighet är rimlig. Men den kan ibland bli sociologiskt oskuldsfull. Analyser i den kritiska diskursanalysens spår kunde nog ha en del att säga om vilka identiteter och kulturella koder som signaleras av olika dispositionsmodeller, rubriksystem eller metatextuella strukturmarkörer. Hur är det t.ex. när man tar sig in på Svenska språknämndens webbplats? Ska besökaren känna det som om den kommit till en tidning, en myndighet, en kulturinstitution, en idealistiskt sinnad frivilligorganisation eller ett offensivt litet företag? Det avgörs till viss del av textnormerna.

Den institutionella språkvården som textnormerare

Är nu diskursnormering, till och med diskurskodifiering, en uppgift för institutioner som Svenska språknämnden? Ja, vill jag svara, med eftertryck. Jag ser åtminstone tre viktiga argument. Det första är serviceargumentet: folk behöver hjälp och råd i dessa frågor, i växande utsträckning. Det andra är öppenhetsargumentet. Kännetecknande för nordisk språkpolitik är strävan

efter en öppen och offentlig debatt om språknormer (jfr Grønvik 2002). Varför den inte skulle innefatta textnormer, är svårt att förstå. Självfallet har inte Svenska språknämnden ensam ansvaret för denna offentliga diskussion – lika litet som för annan språkriktighetsdebatt. Men det finns ingen anledning att alldeles lämna den därhän. Det tredje argumentet är avhängigt av de två föregående: textnormer får som sagt ökad betydelse för samhälle och individ. Det innebär att en språknämnd som lämnar textnormerna åt sitt öde i viss mån marginaliserar sin roll. Man låter förstå att det finns en mängd språkfrågor, som en stor del av allmänheten har problem med, men som man inte bryr sig om. Kan en sådan språknämnd göra anspråk på att allmänheten över huvud taget ska lyssna på den?

Det går väl att finna några argument för att diskursnormer inte skulle vara en uppgift för en språknämnd. Man kan hävda att diskussionen tas om hand av så många andra instanser: kommunikationsforskning, retorikkonsulter, informatörer, undervisning på skolor och universitet. Möjligen kan man säga att diskursnormer ofta är lokala, och att en språknämnds uppgift är den nationellt kodifierade standarden för ett genre- och situationsoberoende allmänspråk. Men är inte det den obotfärdigas förhinder? Jag ser bara ett rimligt skäl att för närvarande avstå från att arbeta diskursnormer: brist på resurser och kompetens. Det är ett praktiskt argument för stunden, men håller inte för långsiktiga överväganden om vad språksamhället behöver.

Däremot finns naturligtvis komplikationer med diskursnormering ur ett språknämndsperspektiv. De har redan framskymtat, men jag ska avsluta med att repetera dem i all korthet.

Diskursnormer är ofta vaga. De är inte binära som ortografiska eller morfologiska normer (en eller två stavningar respektive böjningsformer är korrekt i skrift, resten är fel) utan handlar mer om vad som är rimligast. Normerna är ofta lokala, inte bara knutna till en viss genre utan till en viss arbetsplats eller publikation. Normerna är dessutom många gånger starkt meningsbärande. Den renodlade kodifieringen blir därför ett litet

inslag i arbetet med diskursnormer – mycket viktigare är analys, diskussion, rimlighetsbedömningar och inte minst forskning. Det är också omöjligt för en språkvård som vill vara framgångsrik att bara bygga på eget institutionellt arbete i normeringsprocessen. Precis som i terminologiarbete fordras ett mycket nära samarbete med de specifika normbrukarna. De besitter en nödvändig kunskap som språkvårdaren inte kan ha, hur god den allmänna text- och samtalslingvistiska kunskapen än är.

Ett annat problem, åtminstone i Sverige, är att språknämnden av allmänheten inte uppfattas som aktör i dessa frågor. Svenska språknämnden får årligen över 10 000 telefon- och e-postfrågor. Ytterligt få, om ens någon, låter ungefär så här: ”Jag håller på med en rapport om jämställdheten på min arbetsplats. Ska jag ha en sammanfattning i början eller slutet av varje avsnitt, eller på båda ställena?”, ”Jag har blivit ansvarig för veckomötena på min enhet. Hur ska jag lägga upp dem så alla kommer till tals på någorlunda lika villkor?”

Men uppfattas man inte som aktör finns bara en sak att göra: agera.

Summary

In a Swedish perspective, language planning can be divided into three main activities: corpus planning, discourse planning and status planning. They differ in guiding principles and qualifications required by the language planners. The article focuses on discourse planning and discourse standardization. Instruments and actors in the standardization processes are discussed: computerized text models, handbooks, manuals, authoritative individuals, international networks, schools and language councils. It is argued that discourse planning is an important and growing task for a national language council such as *Svenska språknämnden*.

Litteratur

- Ager, Dennis, 2001: *Motivation in language planning and language policy*. Multilingual Matters. 119. Clevedon m.fl.
- Cooper, Robert L., 1989: *Language planning and social change*. Cambridge university press. Cambridge
- Ehrenberg-Sundin, Barbro, Lundin, Kerstin, Wedin, Åsa, Westman, Margareta, 1995: *Att skriva bättre i jobbet. En basbok om brukstexter*. Stockholm.
- Englund, Helena & Guldbrand, Karin, 1999: *Klarspråk på nätet*. Stockholm.
- Englund, Helena & Sundin, Maria, 2005: Enkla texter passar alla. *Språkvård* 2005/1.
- Grünbaum, Catharina, 2001: *Språkbladet*. Bokförlaget DN. Stockholm.
- Grønvik, Oddrun, 2002: Det nordiske språksamarbeidet – eit mønster til etterlikning? *Språk i Norden*. Nordisk Sprogråds skrifter. Oslo.
- Hertzberg, Frøydis, 1998: Normering som hjelp eller tvang – eller normering i et skrivferdighetsperspektiv. *Normer och regler. Festskrift til Dag Gundersen. 15. januar 1998*. Nordisk forening for leksikografi.
- Hägg, Göran, 1998: *Praktisk retorik*. Stockholm.
- Johannesson, Kurt, 1990: *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm.
- Kommittéhandboken*. DsSB 1987:1. Stockholm.
- Larsson, Sören, 1985: *Att skriva i tidning*. Stockholm. 3.uppl.
- Ledin, Per, 1996: *Genrebegreppet – en forskningsöversikt*. Svenska sakprosa, rapport nr 2. Institutionen för nordiska språk. Lunds universitet.
- Mehrens, Suzanne, 1998: *Samtal som arbetsmetod*. Stockholm.
- Molde, Bertil, 1979: Principer för Svenska språknämndens rådgivningsarbete. *Språk i Norden*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. 66. Lund.
- Myndigheternas skrivregler*. Ds 2004:45. Stockholm.
- Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Statens offentliga utredningar 2002:27. Stockholm.

- Nyström, Catharina, 2000: *Gymnasisters skrivande. En studie av genre, textstruktur och sammanhang*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 51.
- Pendleton, David, 1994: *Konsultationen – kommunikationen mellan läkare och patient*. Lund.
- Strömquist, Siv, 1989: *Skrivboken. Skrivprocess, skrivråd och skrivstrategier*. Stockholm.
- Svenska skrivregler* utgivna av Svenska språknämnden. 2001. Liber. 2 uppl.
- Teleman, Ulf, 1979: *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*. Lund.
- Vannebo, Kjell Ivar, 1980: Om språkvitenskapens normbegrep. *Tijdschrift voor Skandinavisteik*. 1.
- Vikør, Lars S., 1988: *Språkplanlegging. Prinsipp og praxis*. Oslo.

Länkar

www.regeringen.se/klarsprak
www.språknämnden.se
www.svenskaspraket.nu
www.useit.com/jakob